

Trøndelag fylkeskommune
Trööndelagen fylhkentjfelte

GUIDEMANUS

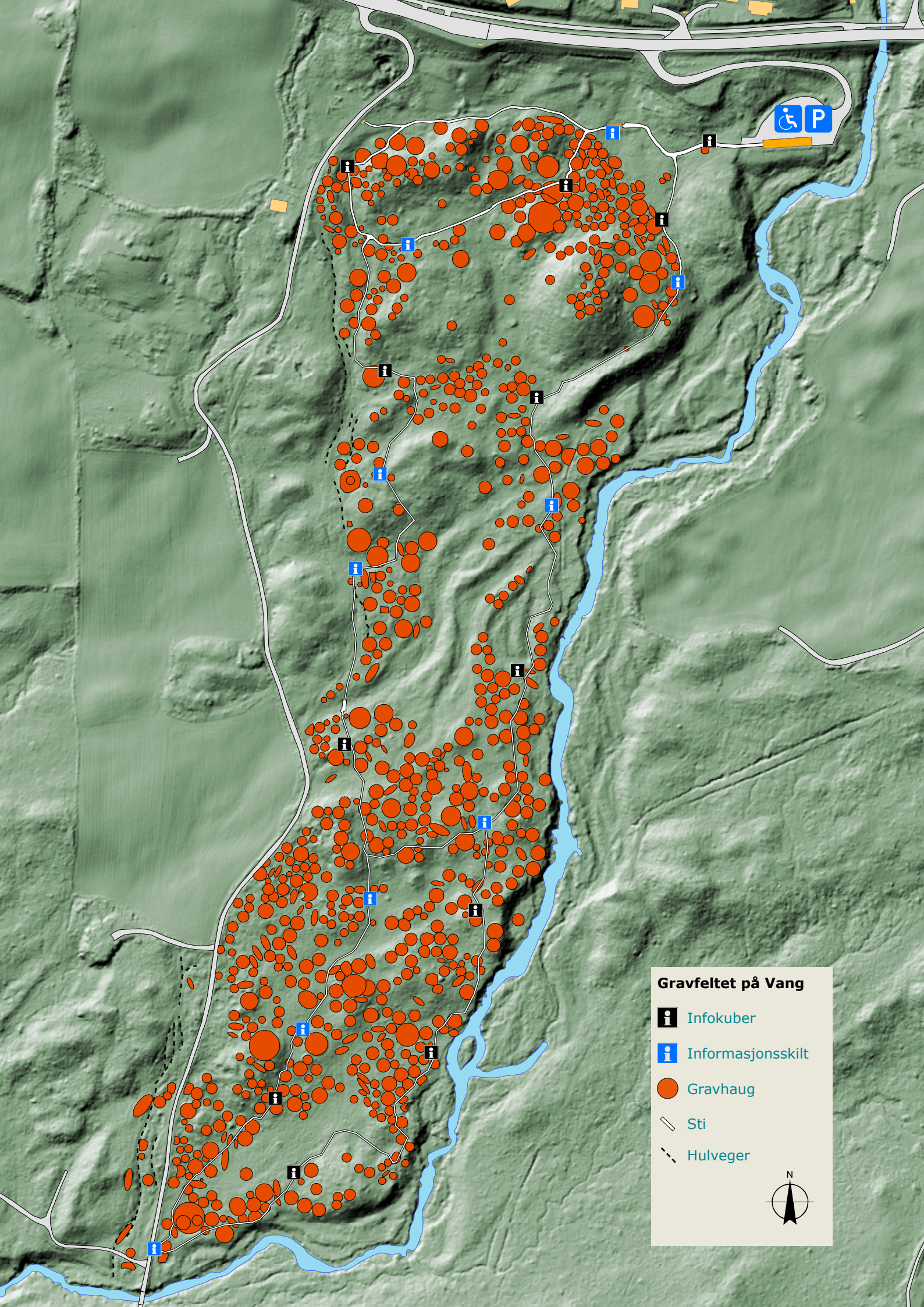
GRAVFELTET
PÅ VANG

INNHold

Vangfeltet – i korte trekk	6
Gravfeltet på Vang i Oppdal	8
Mytene	10
Skattejakten	12
Grav og gravskikk	17
Gravgodset	24
Villreinfangsten	32
Kulturkontakt og samarbeid i fjellet	37
Vang i verden	43
Kulturkontakt, handel og nettverk	50
Avslutning	57
Litteraturtips	58

Kontaktinformasjon:
Trøndelag fylkeskommune
Seksjon kulturminner

Gravfeltet på Vang

- Infokuber
- Informasjonsskilt
- Gravhaug
- Sti
- Hulveger

VANGFELTET – I KORTE TREKK

Gravfeltet på Vang er et magisk sted. Det er Norges og ett av Nord-Europas største gravfelt fra jernalderen. På Vangfeltet ligger rundt 900 store og små gravhauger og -røyser samlet i et vakkert kulturlandskap.

Gravfeltet ble brukt til begravelser i mange hundre år. Spesielt mange graver er fra vikingtiden (ca. 750–1050 e. Kr). Mellom vikinggravene ligger graver fra folkevandringstid flere århundrer tidligere, og også flatmarksgraver som ikke vises på bakken. For alt vi vet kan gravleggingene på Vangfeltet gå langt tilbake i en fjern fortid.

Verdifulle gjenstander fant veien til fjellbygda Oppdal og ble lagt ned i gravene sammen med de døde på Vangfeltet. Gravfunnene er av høy kvalitet. De reflekterer velstand og makt. Flotte praktgjenstander og prydsaker forteller om nær kontakt med land i Norden. Men kontakten går lengre enn til våre nærmeste naboland. Sverdene og keltiske smykker og beslag viser kontakt med England, Irland og land sørover i Europa i jernalderen. Sverdklingene er av de aller beste som var å oppdrive i samtiden. De

kostbare prestisjevarer viser at bygda tok del i internasjonal ferdsel, kontakt og handel.

Rundt Vangfeltet ligger mil på mil med fjell og vidder. Området er et "jaktlandskap", og flere tusen år med jakt og fangst på villrein og elg har satt tydelige spor i landskapet. Bogasteller og store fangstanlegg, bortskutte piler i snøfonner i snaufjellet og jaktredskapene lagt ned i gravene på Vang, viser jakt og fangst som viktigste næring for folk i bygda. Rein og elg gav produkter som var nyttig for eget bruk og som byttmiddel og handelsvare. Skinn- og pelsverk, huder og gevir var ettertraktet sørover i Europa. Jakt på storviltet gav rikdom til de som kontrollerte fangsten. Fangstanleggene og funnene viser at fjellet var grunnlaget for overskudd og rikdom. Velstanden skinner gjennom i gravfunnene.

Veiene møtes på Vang. Gravfeltet ligger ved det gamle veikrysset for reisende til og fra Sunndalen og Mørkekysten i vest, Trondheimsfjorden i nord og passasjen over Dovrefjell i sør. Med sin sentrale beliggenhet mellom fjell og sjø, ved hovedferdselsårene gjennom landet, kringkaster det store gravfeltet at på Vang og i Oppdal bodde sterke og mektige slekter. Vang var og er et møtested og et trafikknutepunkt, i dag som i vikingtiden. Pilegrimsleden og kongevegen over Dovrefjell følger den gamle veien oppover langs gravfeltet mot nord, til Oppdal kirke og videre til Trondheim.

Foto: Marit Johansson.

GRAVFELTET PÅ VANG I OPPDAL

I ei slak sørvendt li nedenfor Oppdal kirke ligger Vangfeltet - Norges og et av Nord-Europas største gravfelt fra jernalderen. Et fellesgravfelt med over 900 registrerte gravminner, hvor de fleste gravene er fra vikingtiden (ca. 750–1050 e.Kr.). Arkeologiske undersøkelser viser at gravfeltet trolig var i bruk allerede fra 400–600-tallet e.Kr, og kanskje finner vi i framtida enda eldre begravelser på stedet.

En spasertur på 700 m ned langs vestsiden av den brusende elva Skjørdøla tar deg gjennom beiteland og åpen furuskog i hele gravfeltets lengde. De mange gravhaugene ligger i tette klynger spredt utover et 16 mål stort område. Store og små, runde og avlange hauger av jord og stein samt lave steinlegninger markerer gravene. Den idylliske beliggenheten er stemningsskapende, men ikke årsaken til det mektige gravfeltets plassering i landskapet. Beliggenheten i bakkeskråningen gir vidt utsyn til alle kanter, synlig for folk på lang avstand, et signal om at på Vang og i sentrum av Oppdal bor sterke og mektige slekter. Gravfeltet ligger der hovedvegene møtes, ved knutepunktet for reisende til og fra Sunndalen og Mørgekysten i vest, Trondheimsfjorden i nord og passasjen over Dovrefjell i sør.

Gravfeltet er usedvanlig og unikt både i størrelse og omfang, og har pirret nysgjerrigheten til de som besøkte stedet helt siden gravfeltet gikk ut av bruk for over tusen år siden. Da den kristne troen gjorde sitt inntog i overgangen mellom vikingtid og middelalder, ble det forbudt å gravlegge de døde i gravhauger på de hedenske gravfeltene. Nye gravferdstradisjoner tilpasset et endret verdensbilde gjorde seg gjeldende. Vangfeltet lå siden innhyllet i mystikk og myter, og forestillinger om hva som skjulte seg i alle de besynderlige haugene fikk fotfeste i folks bevissthet. Hvem bygde haugene, og hva skjuler de? For noen tok nysgjerrigheten overhånd, og dette ser vi spor av i form av gammel graving (såkalte plyndringsgroper) i mange av haugene. I de senere tiårene er 15 graver i feltet sakkyndig utgravd av arkeologer (i årene 1966/67, 1989/90 og 1999), og undersøkelsene har gitt oss innblikk i det unike kildematerialet til vår forhistorie som ligger på Vangfeltet.

Gravene er rikholdige og inneholder mange gjenstander, noen til dels svært eksklusive. Disse forteller om et fortidig samfunn med betydelige ressurser og et utstrakt kontaktnett i vikingtidens Norden og Europa. Hva skyldes denne rikdommen og posisjonen blant folket i fjellbygda for over tusen år siden?

Hva kan gravfeltet fortelle oss om menneskene som en gang levde her og gravla sine døde på Vang? Hva kan vi lese ut fra de fysiske sporene som ligger bevart i landskapet og under bakken?

Foto: Kristin Prestvold.

MYTENE

En av de tidligste beskrivelsene vi har av det gåtefulle Vangfeltet, er Gerhard Schønings reisebeskrivelser fra 1770-årene. Schønning var historiker og arkivar, og gjorde et omfattende arbeid med å kartlegge historiske og geografiske forhold i landet. Hans reiseskildringer fra Midt-Norge er et skattekammer av detaljerte observasjoner, beskrivelser og skisser, og gir et verdifullt innblikk i Norges topografi før den store moderniseringen skapte dype forandringer i landskap og samfunn.

Schønning beskriver en «usædvanlig Mængde» gravhauger på Vang, i hans skisser og beskrivelser fra det sterkt overgrodde feltet anslått til rundt 117 stk. Hundre år senere bemerket imidlertid en annen historiker, Henrik Mathiesen: «Når Schønning siger, at der mindst er 116 hauge, så kan jeg ikke andet end anse

dette for et altfor lavt minimumstal, thi en lid, omkr. 1/8 mil lang og 4-500 al bred er bogstavelig bedækket med hauge».

Selv om Schønning sterkt undervurderte antallet graver på Vangfeltet, var historien han presenterte bak de mange gravhaugene ikke snau. Han skriver:

«Man beretter, at her skal, i fordum Dage, have staaet et stort Feldtslag. Efter alle Omstændigheder, hvoraf endeel siden skulle anføres, maae her have været det Sted, hvor Kong Harald Haarfager holdt en Træfning med de Throndhiemske mod ham foreenede Konger».

Forestillingen skriver seg fra en opplysning i Harald Hårfagres saga, nedskrevet på Island av Snorre Sturlason på 1220-tallet. Sagaen forteller at Harald Hårfagre slåss mot Orkdalingene på Oppdalsskogen i 863. Dette var en levende forestilling blant folk i bygda da Gerhard Schønning besøkte gravfeltet i 1774. Tanken er fengende, men holder ikke stikk i dag. Vi vet at gravleggelsene ikke stammer fra en enkelt hendelse, men fra et tidsrom på mange hundre år. Folk ble lagt i haug på Vang lenge før Hårfagres tid.

Gerhard Schønning.
Illustrasjon fra Wikimedia Commons.

Foto: Kristin Prestvold.

SKATTEJAKTEN

Mellom tohundre og trehundre av gravhaugene på Vangfeltet har vært gjenstand for plyndring og skattejakt opp igjennom hundreårene.

Folk gravde seg ned fra toppen på haugene, og mange har små «plyndringsgroper» som vi kaller dem på fagspråket - grunne eller dype forsenkninger midt i haugen.

Noe av gravingen skjedde i hundreåret etter haugleggingen, da den avdøde slekt brøt seg ned i graven for å uskadeliggjøre den døde. Han eller hun kan ha blitt en stor byrde for gjenværende slekt, og en måte å skape ro for de levende var å bøye eller ødelegge sverdet eller på annen måte sørge for at haugfolket ikke lagde uro og støy for de levende. Av og til kunne også fiender og konkurrerende slekter plyndre graver for å få hånd om maktsymboler. Mesteparten av gravingen i haugene skjedde

likevel på 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet, da amatørarkeologer og historieinteresserte jaktet på sjeldne antikviteter og skatter. Arkeologi var i tiden, folk var fascinert av gravhauger og fortidig storhet, det ble en hobby å grave etter oldsaker i haugene, og funn av edle metaller og praktgjenstander kunne også gi klingende mynt i kassa.

I en innberetning fra 1871 skriver Henrik Mathisen at han under en reise til Kvikne i Østerdalen fikk kjennskap til at det var en rekke «oldsager» i Oppdal, og at han derfor tok turen dit. Mathiesen var historiker, forretningsmann og illustratør/tegner, og var svært interessert i Trøndelags historie. Vel framme i Oppdal kjøpte han gjenstander fra en rekke personer som ved forskjellige anledninger hadde gravd i haugene med den hensikt å overrekke oldsakene til universitetet. Mathiesen ergret seg over at de som hadde gravd opp gjenstandene fra de ulike gravene *«ikke have forstået at holde dem adskilte»*.

Mathiesen og andre historieinteresserte anstrengte seg for å få funnene inn i museenes samlinger. Dette er en tid der Norge satser på å dokumentere egen forhistorie. Arkeologiske

samlinger er del av nasjonsbyggingen og en viktig del av ønsket politikk. Til tross for dette ble mange av gjenstandene solgt til private samlere fra hele landet. Mange av funnene er trolig tapt, og mange skadet som følge av uforsvarlige oppbevaringsforhold i privat eie. Sammen med utilstrekkelige opplysninger om funnsted og annet, er de i dag av liten verdi for forskning.

Tett skog, ny prest og lovgivning bremser ødeleggelsene av feltet

Den voldsomme skattejakten på gravfeltet avtok etter hvert av flere grunner. Mathiesen skriver i 1871 at feltet er godt overgrodd av skog, og at rotsystemene gjør det vanskelig å grave. Mange av haugene er derfor ikke fullstendig endevendt. Lokalhistoriker Inge Mull skriver i 1932 om Vangfeltet at *«Mens enhver som vilde, i 1870-årene fikk rote og grave efter forgodtbefindende i feltet, kom der en ny prest til bygda og stoppet den fullstendig planløse roting, heldigvis. Og siden har der ingen graving funnet sted.»*

I tillegg fikk Norge sin første kulturminnelov i 1905, og arkeologiske kulturminner fikk omsider et formelt vern gjennom lovverket. Disse faktorene bidro til at gravfeltet på Vang mer eller mindre fikk ligge i fred på 1900-tallet. Feltet fikk noen «hvileår» fra gravende hender fram til de faglig initierte arkeologiske undersøkelsene på 1960-tallet og framover.

Fra gullhunger til kunnskapstørste - arkeologiske undersøkelser på Vang

Mens «den planløse rotingen» på 1800-tallet var preget av ren skattejakt og fokus var å få praktgjenstander og edle metaller opp av jorden, forstod fagfolk og forskere etter hvert at løsrevne antikviteter alene har liten vitenskapelig verdi. Nøkkelen til å lære noe om fortidens samfunn var gjennom en vitenskapelig tilnærming til materialet – at utførlig dokumentasjon og observasjoner under utgravningsprosessen og av funnforhold i gravene kunne danne grunnlag for sammenligning og analyser av gravmaterialet.

I 1966-67 startet undersøkelser på Vang motivert av forskning og styrt av definerte vitenskapelige problemstillinger. Dette skjedde i forbindelse med Oddmunn Farbregds magistergradsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Oslo. Åtte gravhauger ble arkeologisk utgravd i regi av Vitenskapsmuseet og med støtte fra Oppdal kommune og Norges Forskningsråd. Undersøkelsene viste at de større haugene hadde vært spesielt utsatt for plyndring mens de små ikke var skadet. Til tross for skadene forårsaket av den tidligere gravingen i haugene, var funnmaterialet rikholdig. Fra de åtte haugene ble 3-400 gjenstander utgravd, med smått og stort. De undersøkte gravhaugene lå spredt utover hele

Arkeologiske utgravninger i 1989. Foto: Syver Ulvolden, NTNU Vitenskapsmuseet.

feltet, og alle viste seg å være fra vikingtid. I årene 1989-90 undersøkte Farbregd ytterligere to gravhauger fra vikingtid. Utgravningene var et sikringstiltak etter at en vinterstorm rev rundt femti furutrær overende på gravfeltet. En av rotveltene i midtre del av feltet blottla flere gjenstander fra en rikholdig grav. De lå pent plassert mellom jord og røtter i en voksen persons ansiktshøyde. Utgravningen som fulgte for å berge kildematerialet, fikk fram i dagen så interessante funn at en tilgrensende gravhaug ble arkeologisk utgravd året etter. På nytt med oppsiktsvekkende funn.

Under skogrydding på 1990-tallet ble arkeologene oppmerksom på et antall lave røyser og steinlegninger som tidligere var ukjent. I 1999 ble to av steinlegningene arkeologisk undersøkt i forbindelse med Anne-Lise Fløttums hovedfagsoppgave i arkeologi fra Universitetet i Tromsø. Målet var å avdekke hvorvidt steinlegningene var graver, noe som ble bekreftet gjennom undersøkelsene. Gravene ble datert til 400-500-tallet – folkevandringstid. I alt er 15 graver på feltet faglig undersøkt av arkeologer.

Arkeologiske kulturminner har et sterkt vern nedfelt i lovverket. Men å bevare kulturminnenes opplevelses- og kildeverdi for fremtidige generasjoner er også et viktig prinsipp i forvaltningen. Kulturminner er ikke-fornybare ressurser, og selv om arkeologiske utgravninger kan gi oss mye informasjon, medfører dessverre metoden samtidig at kulturminnene fjernes og ødelegges i undersøkelsesprosessen. Derfor blir slike undersøkelser bare tillatt når grunnene er tungtveiende samfunnsnyttige, når forskningsprosjektene er velbegrunnede og kan gi ny kunnskap eller for å sikre informasjonen når kulturminner er i ferd med å gå tapt av naturlige årsaker, som ved erosjon og flom.

GRAV OG GRAVSKIKK I YNGRE JERNALDER OG VIKINGTID

Arkeologene bruker begrepet «gravskikk» om alle ritualer og forestillinger knyttet til behandlingen av den døde fra dødstidspunktet fram til begravelsesseremonien er ferdig. Den døde går over fra en fase til en annen og en ny tilværelse begynner. Det er viktig at overgangen til dødsriket blir vellykket, for den døde selv, men også for de gjenlevende.

Eksempler på dette er nødvendige ritualer for å unngå at den døde går igjen eller hjem søker de levende og hjemstedet. Både ritualer og handlinger som etterlater fysiske spor så vel som seremonielle riter, sanger, ofringer og handlinger som ikke setter spor etter seg, speiler menneskenes grunnleggende forestillingsverden og mytologi. Restene av de fysiske sporene finner arkeologene i gravene eller «gravanleggene». Men samtidig som en gravleggelse skulle tjene den døde, kunne gravminnet i mange tilfeller også ha en funksjon utover det å være et siste hvilested. Gravminnets utforming, størrelse og plassering i landskapet kunne spille en stor rolle i demonstrasjon av makt og status, eiendomsforhold, rettigheter til land/ferdsel/gård og forfedredyrking. Slik hadde begravelsen og gravminnet innvirkning på og strukturerte de levendes liv.

Illustrasjon: Arkikon.

Eldre jernalder

I den tidligste fasen av jernalderen, den førromerske jernalderen (500 f.Kr. - år 0), var gravskikken forholdsvis ensartet og spartansk her i landet; den døde ble ofte brent, noen ganger lagt i urne og deretter gravlagt under markoverflaten eller under små, lave steinsetninger. Gravene hadde et nøkternt innhold, og ofte var de uten gravgaver. Utover i romertid (år 0 - 400 e. Kr.) ser vi en økende grad av variasjon i gravleggelsene. Enkelte får stadig rikere gravgaver og større gravhauger eller røyser bygd over seg, og noen av gravene er særdeles rike på edelt metall, importsaker og er imponerende i størrelse. I tillegg til de brente begravelsene, begynner folk i romertid å gravlegge sine døde ubrent, såkalte jordfestegraver. Kanskje speiler de økte forskjellene i gravene og gravenes innhold et økende klasseskille i samfunnet, hvor enkelte opparbeider seg både rikdom og kontaktnett ut mot Europa og Romerriket. I folkevandringstiden (400 - 570 e.Kr.) fortsetter trenden med innholdsrike graver og store gravminner – riktignok for noen utvalgte. Ikke alle fikk store og markerte gravsteder. Hvem disse utvalgte var, hva kriteriene var for utvelgelsen, hva de gjenvlevende ville fortelle

om den døde og om seg selv, vet vi ikke. Mote og trender spiller også en rolle. Vi fremhever likevel det store mangfoldet i gravskikken - brente og ubrente graver, graver under hauger/røyser og graver under flatmark samt funnrike og sparsommelige graver side om side.

Yngre jernalder og vikingtid

Særlig i yngre jernalder og vikingtid var det et mylder av gravskikker. I merovingertiden (570 - 800 e. Kr.) er fortsatt gravskikken variert, men tendensen er at gravene i en periode blir færre og mer nøkterne. I starten av perioden får gravene en mer uunnslig ytre markering, og mange blir gravlagt under flat mark uten markeringer på overflaten. Det gjelder både brente og ubrente begravelser. Vi vet ikke hvorfor, men mange forskere peker på en generell nedgangstid med ugjestmildt klima, sykdom, uår, ufred og minkende folketall fra midten av 500-tallet. Dette kan være medvirkende årsaker til at folk ikke lenger la ned store rikdommer i gravene. Så smått ser vi begynnelsen på en ny gravskikk - å gravlegge mennesker i båter. Mot slutten av merovingertid blir det enkelte steder bygd storhauger og gravfunnene blir igjen rikere.

Ved vikingtidens begynnelse (750–1030) øker igjen antallet graver og innholdet i gravene. Det arkeologiske materialet fra perioden er svært mangfoldig. Gravskikken varierer mellom brente og ubrente begravelser, i runde, avlange eller stjerneformede hauger, i røyser, trekister, båter og skip. De gravlagte får med seg forskjellige mengder av klesdrakt, personlig utstyr, redskaper, smykker og våpen i graven. I mange tilfeller finner vi også rester av dyr i gravene, som oftest av hest eller hund. Geografi og lokale tradisjoner, mote, den avdødes status, kjønn og etnisitet, og andre forhold vi ikke kjenner til i dag kan ha hatt betydning for gravenes utforming, innhold og plassering.

Oppdals grendegravfelt skiller seg ut

Graver i jernalderen har ofte en fremtredende plassering i landskapet, nær bosetningene eller langs ferdselsveger. Godt synlige viser de seg fram for alle som drar forbi. Plassert for å bli sett, som markører i landskapet, og også for at de døde skal skue ut over gård og grend. I yngre jernalder virker koblingen mellom gravhauger og gårdsbosetningen å være sterk, og mønsteret er at hver enkelt gård har sitt eget gravfelt. Men ikke i Oppdal. Oppdal skiller seg markant fra denne normen med sine store fellesgravfelt eller «grendegravfelt». Vi kjenner til tre slike fellesgravfelt i bygda; det største for sentralbygda på Vang, de andre for Drivdalen på Rise og mot Sunndalen på Strand ved Lønset. De fleste gravene i de to siste feltene ble fjernet i forbindelse med dyrking på 1800-tallet. Utenom de store gravfeltene, finner vi kun noen få jernaldergraver. Tidligere forskere har estimert at det rundt år 1000 var omlag 40 gårder som «sognet» til gravfeltet på Vang. Konsentrasjonene av graver internt fordelt og plassert på Vangfeltet kan stemme overens med antall gårder. I Sunndalen, på vei fra fjellet til nærmeste havn, ligger også et fellesgravfelt. Kanskje peker likhetstrekket mot stor kontakt og samhörighet mellom dalstrøkene i jernalder. Slike store fellesgravfelt er ellers uvanlig i Norge og Skandinavia i yngre jernalder, og helt enestående i det omfanget vi ser på Vang. Hvorfor gikk oppdalingene sammen om slike fellesgravfelt i yngre jernalder, i stedet for å gravlegge medlemmer av slekta på gårdsgravfeltene som overalt ellers i Norge? Var oppdalingene ytterst konservative og tradisjonsbundet, og valgte å holde ved

de gamle begravelsesskikkene og ritualene når den nye og moderne gravskikken med gårdsgravfelt gjorde seg gjeldene? Eller fører sterkt samarbeid og felles innsats og arbeid i fjellet med fokus på jakt og villreinfangst i de store massefangstanleggene til begravelser på store fellesgravfelt for bygda? Sammen i livet og sammen i døden?

Arkeolog Oddmund Farbrege graver på Vang. Foto: NTNU Vitenskapsmuseet.

Branngraver – kremasjonsgraver

Den rådende gravskikken på Vang er branngraver eller såkalte «brannflak». Den døde ble lagt på bålet i sine fineste klær sammen med gjenstander, smykker, våpen, redskap og andre ting som var nødvendige i livet etterpå. Likbålet ble satt fyr på, og kroppen og godset brent. Restene av likbålet og gravgodset som ikke var fortært av flammene lå tilbake på bakken; hvitbrente beinrester, smeltede perler samt smykker og våpen skadet av ild. Over bålestene bygde folk en markering eller haug. Skattejegerne som gravde i haugene på leting etter flotte smykker og dyrebare gjenstander på 1800-tallet observerte og rapporterte om kull- og askelag nede i haugene.

Haugene som ble bygget over brannflakene på Vang er både runde og avlange, og er i alle størrelser, fra 3-4 m til ca. 20 m i diameter. Mange av haugene er kun en halvmeter høy, og ofte mindre. De arkeologiske undersøkelsene har avslørt at størrelsen på haugene ikke sammenfaller med rikdommen i gravene. I tillegg tror vi at gravleggelser uten ytre markering, såkalte flatmarksgraver, ligger under og mellom gravhaugene på feltet. Flatmarksgravene er enkle groper i bakken eller nedgravninger omrammet av steinheller som danner et lite kammer.

Hestens rolle i gravferden

Et annet interessant trekk ved mange av vikingtidsgravene på Vang er ubrente hestebein, særlig deler av kjever og tenner, plassert i haugen sammen med de brente menneskebeina og gjenstandene fra likbålet. Hestelevningene ligger litt utenfor konsentrasjonen av gravgods og brannflak, men likevel innenfor haugen. Arkeologene gravde fram levninger av hester under utgravningene på 1960 og 1990-tallet, og opplysninger fra skattegravertiden på 1800-tallet fortalte også om slike funn. I flere av gravene er det funnet bissel, deler av grimelenker, samt ringer og hvirvler av jern som trolig er fra seletøy og annet hesteutstyr.

Vi ser at en eller flere hester inngår i gravritualene på Vang i vikingtid, men ikke som del av likbålet. Hvilken rolle spilte hesten i gravferden? Hesten var et betydningsfullt dyr i vikingtiden, både i dagliglivet og i trosforestillingene. I den norrøne mytologien var det knyttet spesielle egenskaper til hesten. Eksempler er hestene Rimfakse og Skinfakse som fører henholdsvis natten og dagen over himmelen. Den mest kjente hesten i norrøn mytologi er Odins åttebeinte Sleipner. Ingen annen hest kunne måle seg med Sleipner i hastighet, og han kunne ta seg fram både over land og vann, gjennom fjell og luft, og til og med reise til dødsriket.

Hester er ikke uvanlig å finne i vikinggraver også i andre deler av landet. Kanskje var hestens oppgave å sørge for den dødes siste reise over til dødsriket? I gravene på Vang finner vi deler av hestehodene. Kanskje hesten(e) fraktet båren eller kisten med den døde til likbålet og ble avlivet på stedet? Kanskje hodet ble lagt ned i gravhaugen for å symbolisere en trygg reise til dødsriket, mens resten av dyret var del i et rituell måltid for gravfølget? Det er mulig at hele hesten ble lagt ned i graven på Vang, og at de øvrige skjelettdelene har råtnet bort. Tenner har bedre bevaringsforhold i jord enn bein på grunn av den beskyttende tannemaljen.

Vikingkvinne til hest. Foto fra Heidi Marie Frantzen Wold.

GRAVGODSET

Vår tro, religion og forestillingsverden styrer vårt forhold til døden og våre begravelsesritualer. Endringer i tankegods og forestillinger fører derfor til stor variasjon i gravgods og gravskikk gjennom tidene. I enkelte perioder av forhistorien inneholder gravene kun beinrestene etter den døde, mens det til andre tider var vanlig å gravlegge den døde sammen med et utvalg gjenstander, ofte kalt «gravgods». Gravene kan være svært rike og inneholde store materielle verdier. Innholdet i gravene kan samtidig variere sterkt innenfor samme tidsperiode og til og med innenfor samme gravfelt. Opp gjennom jernalderen eksisterte en vrimmel av gravskikker og begravelsesritualer. Mote har sikkert også spilt en rolle for form og innhold.

Arkeologer har lenge diskutert hva gravgodset i gravene representerer. Er gravgodset en direkte avspeiling av den dodes status og rolle i livet? Som at et menneske gravlagt med en smedtang er å anse som en smed? Eller ligger

også symbolske og abstrakte idéer bak hvilke gjenstander den døde fikk med seg i graven? Skal gravgodset sikre at de døde har det de trenger i sitt neste liv? Er det den dodes egne eiendeler som følger sin eier, eller er det gaver og ofringer fra pårørende? Er gravens rikdom en refleksjon av avdødes status/velstand i det virkelige liv? Eller er det markeringer og markedsføring fra de etterlatte og slekten i kamp om posisjonering og makt? En slags «show-off»?

Gravfunn har vært et av hovedområdene for arkeologisk forskning siden fagfeltets spede begynnelse, og tolkningene omkring hva gravene kan fortelle om fortidens mennesker er mange og varierte. Gjenstandene fra gravene er verdifulle i forskning. De er resultat av en overlagt handling i et gitt øyeblikk og gir derfor et godt tidsbilde. De har stort potensial som sammenligningsmateriale på tvers av tid og rom.

Vanlig gravgods i vikingtid

I vikingtiden var det vanlig å begrave de døde i midtre og øvre samfunnssjikt med klesdrakter og draktilbehør, pynt, smykker, personlige gjenstander, våpen, redskaper, kar/ beholdere, mat, husdyr og andre gjenstander og ting den døde kunne bruke i sitt neste liv. Selv om variasjonen i gravgodset var svært stor, er de rikeste gravene nesten hva vi kan kalle «standardisert» i innhold. Det komplette våpensett for en fri mann eller kvinne i vikingtid besto av sverd, øks, spyd og skjold. En «standard smykkeutrustning» for kvinner i øvre samfunnslag var to ovale skålformede bronsespenner båret på brystet, gjerne i kombinasjon med en tredje spenne ved halsgropen og et perlekjede av glassperler.

Funn fra Vang. Foto: Syver Ulvolden, NTNU Vitenskapsmuseet..

I tillegg til drakt og personlig utsmykning eller våpen, var også utstyr knyttet til personlig hygiene (pinsett, øreskje og kam) vanlig. Videre forekommer ofte redskaper knyttet til erverv og håndverk, som jaktutstyr (pilspisser), smedverktøy, (ambolt, smedtang, fil), jordbruksredskaper (sigd, ljå), hesteutstyr (bisselmunnbitt, rangler), tekstilverktøy (vevlodd, vevsverd, linhekle/ullkam, spinnehjul), lystergaffel til laksefangst i elv, kniver, bryner, nåler og kjøkkenredskaper, serveringsutstyr og kar/holdere med mat/drikke. Til og med husdyr som hest og hund var vanlig å sende med de døde. I enkelte rike graver finner vi også importvarer.

Gravgodset på Vang i vikingtid

Gjenstandene som vi arkeologer forventer å finne i godt utstyrte vikingtidsgraver er godt representerte i gravgodset fra Vang. Her finner vi en stor del våpen som sverd, spyd og økser, en mengde pilspisser og kniver, smykker, et bredt utvalg av redskaper og hesteutstyr. Noen av gravene inneholder i tillegg noen sjeldenheter av særlig høy kvalitet – luksusgjenstander langveisfra – symboler på status og prestisje.

Importvarer fra de Britiske øyer

Tre flotte metallbeslag i forgylt bronse med vakker dekor ligger blant gravgodset funnet i gravene på Vang. Beslagene skiller seg ut i form og utførelse fra norrøne beslag fra vikingenes verden. Vi kan fastslå gjenstandenes opprinnelse ved å se på ornamentikken og kvaliteten; de er dekorert med dyreornamentikk eller båndflettingsmønster, typisk for irsk finsmedarbeid på denne tiden. Den irske dekorkunsten fra tidlig kristen tid er kjent for sin utsøkte kvalitet, og ornamentikken på metallbeslagene er finsmedens motsvar til de rikt illustrerte bøkene og kirkekunsten fra datidens klostre og kirker. De vakre og forgylte beslagene prydet omslag på hellige bøker, rikt dekorerte relikvieskrin eller prosesjonskors i klostre og kirker. To av de importerte beslagene fra Vang stammer fra den irske kirkekunsten, det tredje kan være fra et seletøy. Ut fra stilarten tror vi de ble produsert på (700-)800-tallet e. Kr.

Relikvieskrin funnet i Overhalla. Foto: Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Det tok sikkert noen tiår før de vakre beslagene havnet som gravgods i jorden på Vangfeltet. Arkeologene kaller importgjenstandene med opphav fra de Britiske øyer for «insulære» funn av det engelske ordet insular som betyr øy, gjenstander med opprinnelse fra øyene vest i havet for Norge. Nylig kom åtte insulære funn, som kan stamme fra Vang, for dagen i en privat samling. Dessverre er funnopplysningene ufullstendige, og vi kan derfor ikke oppgi Vangfeltet som sikkert funnsted.

Riseengelen. Foto: Ellen C. Holte, UIO Kulturhistorisk museum.

I Trøndelag har vi kjennskap til hundre sikre insulære funn fra vikingtiden. Av disse er om lag tretti ulike former for beslag. Resten er drikke- og serveringsutstyr, sverd, ringnåler/ringspinner og skålvecter/vektutstyr. De fleste av funnene er fra de rike jordbruksbygdene i de indre delene av Trondheimsfjorden. Men vi har også noen funn fra innseglingen til Trondheimsfjorden, samt Snåsa og Namdalen. Beslagene fra gravfeltet på Vang har selskap av insulære beslag funnet på Rise og Strand, som er to andre store gravfelt fra jernalder i Oppdal. Sammen med flere insulære funn fra Sunndalen i Møre og Romsdal, om lag 5 mil mot vest, representerer området en konsentrasjon av importgjenstander i norsk målestokk.

Felles for importstykkene er at de kommer langveisfra, og er fjernet fra sitt opprinnelige miljø enten ved plyndring eller ved fredelig handel. Da de kom fram til bestemmelsesstedet i Trøndelag, ble de endret på slik at kvinner og menn kunne bruke beslagene som smykker eller pryd på drakten. Dette ser vi tydelig når vi snur og vender på gjenstandene; på baksiden finner vi spor av hemper, nåler eller nagler som er tilførte festeanordninger for ny bruk og nytt meningsinnhold i et nytt land. Vi vet at beslagene ofte ble brukt som «tredjespennen», plassert mellom de to skålfornede spennene i vikingtidens kvinnedrakt, men også at de ble brukt som pryd festet til belter. Det var sikkert også andre bruksområder for disse praktfulle importgjenstandene. Det største irske beslaget fra Vangfeltet ble funnet i gravhaug 318. Samme grav inneholdt karneolperler fra Østen, samt et importert sverd som vi kommer tilbake til i neste kapittel.

Bronsebeslaget fra haug 318, fotografert før rens. Foto: Per Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Kopi av beslaget, laget av Marius Hoel og Magnus Meistad.

Foto: Per Fredriksen, NTNU Vitenskapsmuseet.

Selv om beslagene var av skinnende forgylt bronse, tror vi at gjenstandenes høye håndverksmessige kvalitet og tydelige fremmedartede og eksotiske utførelse hadde stor betydning og virket forlokkende på datidens norrøne befolkning. Ved å bære praktgjenstandene og vise seg fram med dem, signaliserte eliten i samfunnet status knyttet til sin slekt og gruppe; de fortalte om utstrakte kontaktnett over store avstander med den prestisje det brakte med seg. Symboleffekten var mer verdifull enn metallverdien.

Ulfberht-sverdene – utenlandske sverdklinger av høyeste kvalitet

I den midterste delen av det langstrakte Vangfeltet utgravde arkeologene i årene 1989-1990 to gravhauger, og fant to sverd. Sverd er nokså vanlig gravgods i vikingtiden, men sverdene fra haug 318 og 319 skiller seg ut. De er av uvanlig høy kvalitet - vikingtidens luksusvåpen. Begge sverdene har dekorerte sverdgrep. På det ene sverdet er både hjaltet og sverdknappen innlagt med tverrgående bronsetråder – i alt er 14-16 m bronsetråd benyttet til dekor av håndtaket. Det andre sverdet er enda mer praktfullt. Der er sverdhjalt og -knapp dekket av et intrikat geometrisk mønster med innlagte tråder av sølv og kobberlegering. De ulike feltene på sverdknappen er adskilt av flettet sølvtråd, og knappen er på hver side utformet som et dyrehode. Begge sverdene er utsøkte praksverd hvor grepene speiler vikingetidens utsøkte og godt utviklede finsmedhåndverk.

Da de ble funnet, var selve sverdklिंगene av jern, rustne og medtatte etter mange århundrer i jorda. For det blotte øyet så de ut som helt ordinære sverdblad. Det var først da sverdene ble røntgenundersøkt ved konserveringslaboratoriet at deres høyst spesielle kvalitet kom for dagen. Nedover langs sverdbladet, på begge sverdene, løp

innskrifter, laget ved at mønstersmidd tråd ble lagt inn i jernet under smiing. På bladenes fremside står innskriften «ULFBERHT,» med latinske bokstaver, mens det på baksiden er lagt inn et geometrisk kryssende mønster. «Ulfberht»-sverdene er kjent over store deler av Europa, og til og med funnet i Orienten. Vi tror at «Ulfberht» er navnet eller varemerket til en smie ved Rhinen i det frankiske riket på 800-1000-tallet. Skrivemåten varierer noe og vi finner ofte signaturen i kombinasjon med et eller flere kors-tegn, slik tilfellet også er for sverdene fra Vang. Enkelte forskere har foreslått at Ulfberht-signaturen viser til en skriftlærd mann, og dermed trolig ikke til smeden selv, at Ulfberht er navnet på verkstedet eller på personen eller personene som kontrollerte produksjonen. Korsene i signaturen kan tyde på at Ulfberht var en geistlig person, det være seg en biskop eller en abbed som kontrollerte en våpensmie tilknyttet et kloster. Det hefter mange spørsmål ved de gåtefulle «Ulfberht»-sverdene, men det hersker ingen tvil om at sverdene hadde høy status i sin samtid. Sverdklिंगene var svært ettertraktede, og å bære et sverd med denne innskriften var et tydelig kvalitetsstempel. Det er funnet eksemplere på forfalskninger av Ulfberht-sverdene, noe som bekrefter sverdenes høye verdi.

Ulfberhtsmia produserte et stort antall sverdblad av høy kvalitet i vikingtiden. Det er kjent over 160 eksemplarer i Norden og Europa, og av disse er rundt 44 funnet i Norge. Antallet kan øke i framtiden ettersom mange sverd ennå ikke er røntgenundersøkt. Den store andelen av slike sverd i Norge, i motsetning til på kontinentet, skyldes i all hovedsak den rikholdige gravskikken i Norge i vikingtid – sverdene her hjemme havnet i «det underjordiske arkivet». Store deler av Vest-Europa var kristnet, og de døde ble ikke lenger gravlagt med gravgods.

VILLREINFANGSTEN

Vangfeltets størrelse, spesielle karakter og de eksklusive gravgavene har ofte blitt forklart ut fra Vangfeltets plassering i veikrysset mellom nord, sør og vest, et ferdselsknutepunkt mellom fjell og hav. Men rikdommen på feltet har flere forklaringer enn Vang som et geografisk møtested. Oppdalingene har hatt tilgang til en ressurs som var høyt ettertraktet, og som andre var villige til å betale godt for. I fjellet vandret en nærmest uttømmelig kilde til rikdom de kunne utnytte – villreinen.

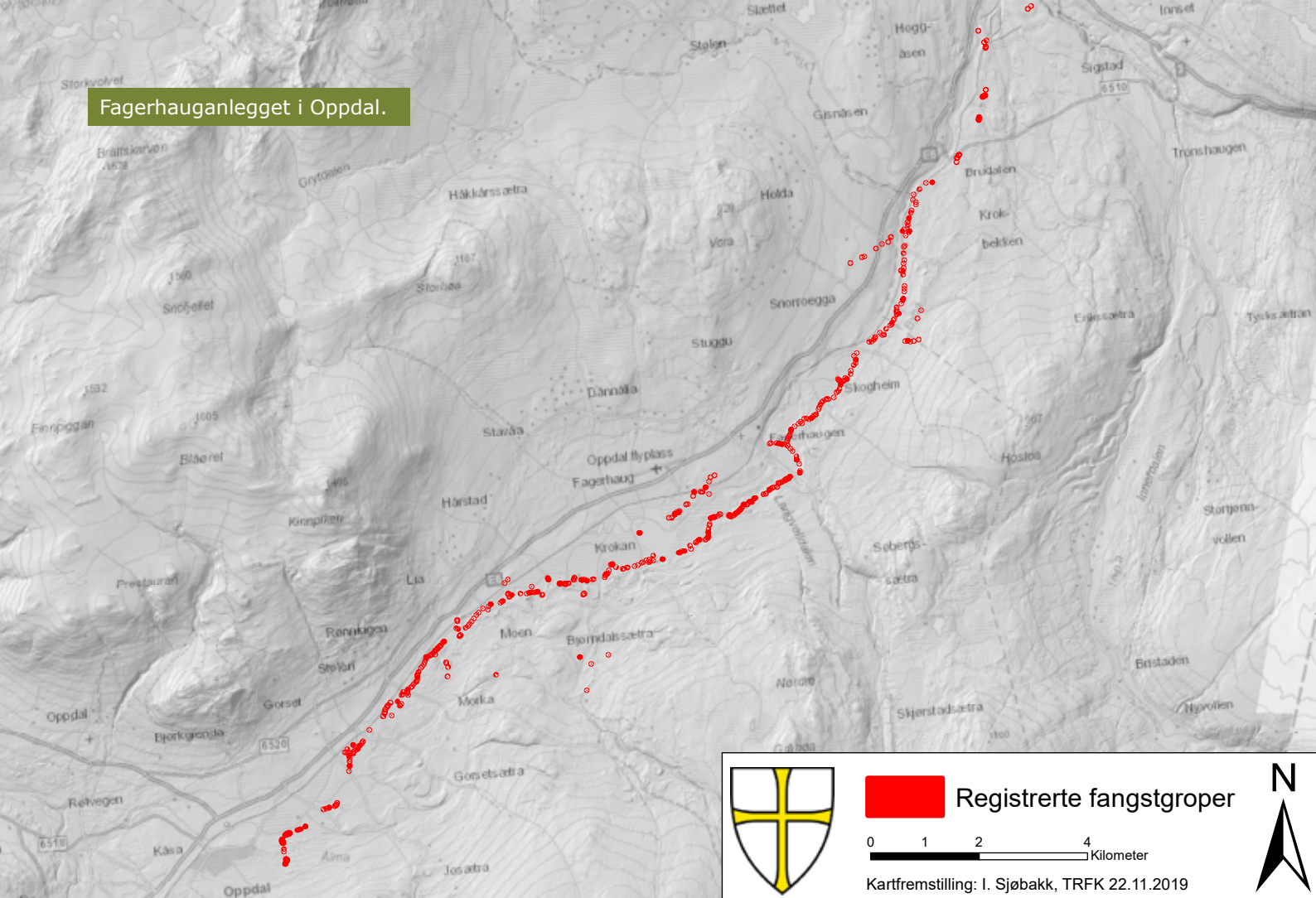
Villreinen har vært viktig helt siden de første menneskene befolket Norskekysten for om lag 12.000 år siden. Vi kaller steinalderens tidligste periode i Norge «Fosnakulturen». I denne pionertida lever folk store deler av året av havets ressurser. Men om sommeren fant jeger- og fangstfolket vegen fra kysten og opp til Oppdal på jakt etter villreinen. Steinaldermenneskene satte spor etter seg i fjellheimen, og på de gamle boplassene finner vi redskaper, pilspisser av flint, kvarts, bein og skjell benyttet i jakt. Den tidligste jakten

foregikk med pil og bue, ofte fra små oppmurte skyteskjul av stein- bogasteller – langs reinsens trekkveger.

Fonnejakt var også utbredt. På varme sommerdager oppsøker reinen snøfonner for å kjøle seg ned og for å få bukt med det særlig innpåsletne insektet reinbrems. Villreinen er observant og årvåken, reagerer raskt på bevegelser og mulige farer, og forflytter seg stadig. Ved hjelp av vel plasserte skremmepinner i snøfonnene og bogasteller langs fonnekantene kunne jegerne delvis styre og delvis skremme reinen i ønsket retning. Metoden er velegnet for både små og større grupper av jegere, og har vært benyttet helt opp til moderne tid, selv om pilene og buen ble lagt vekk da kruttet ble oppfunnet. Fra fonnene i oppdalsfjella har det i de siste hundre år smeltet fram mengder av bortskutte piler, fra flere tusen år tilbake i tid.

Flere finurlige fangstmetoder for villrein eller annet hjortevilt og elg har vært benyttet opp gjennom tidene. Fangstgroper eller systemer av fangstgroper er en eldgammel metode med enkelt prinsipp; langs dyrenes trekkruter graves store og smale, dype groper som dekkes med bladverk og kvist. Ledegjerder eller andre innretninger skremmer og leder viltet til rekkene med fangstgroper. Gropene er ofte traktformet med en innvendig kasse av treverk i bunnen som hindrer dyrene i å få fotfeste og å ta seg opp av gropa. De første fangstgropene ble tatt i bruk allerede i steinalderen, men bruken av fangstmetoden nærmest eksploderte i løpet av jernalderen. I terreng med løsmasser

Villreinfangst.
Illustrasjon: Arkikon.

er jordgravde groper, som beskrevet over, mest vanlig. I høyfjellsområdene i Sør-Norge bygde fangstfolka smale, rektangulære tørrmurte steinkasser – gjerne kalt fangstgraver. Naturen satte betingelsene for byggemetode og byggematerialet.

Massefangsten i jernalder - middelalder

Bruken av slike groper eller graver var utstrakt, særlig i vikingtid og tidlig middelalder. Vi finner eksempler på fangstsystemer som strekker seg over flere kilometer hvor over tusen groper inngår i samme system. Det største systemet er på Dovrefjell, men også Fagerhaug og Nerskogen har store fangstanlegg med mange hundre og opp mot tusen groper. Arbeidsinnsatsen med å grave, vedlikeholde og drifte fangstgropene var formidabel.

I jernalderen kommer de såkalte «massefangstanleggene» i bruk, større fangstbåser eller -ruser beregnet på å samle inn og holde på hundrevis av dyr. Et slikt rusefangstanlegg er bl.a. kjent fra Vålåsjåhø på Dovrefjell. Anlegget har form som en stor traktformet innhegning dannet av tettstilte

stolper satt ned i steinskodde stolpehull. Der hvor stolperekkene snevrer seg sammen i enden, leder en rampe inn til en trang bås hvor dyrene ble avlivet. Fangstsystemet ligger like over kanten på en slak ås, og er konstruert slik at det knapt er synlig for villreinflokken før den runder åskammen og nærmest befinner seg inne i anlegget, uten fluktmulighet. Stolpene står ikke lenger, men rester av treverk funnet i et av stolpehullene C14-daterer anlegget til andre halvdel av 1200-tallet, som trolig er anleggets siste bruksfase.

Fangstgropsystemene og massefangstanlegget viser oss at det foregikk en villreinfangst av industrielle proporsjoner på Dovrefjell i yngre jernalder og tidlig middelalder. Flere århundrer med massiv fangst i de sørnorske fjellområdene fikk følger, med en drastisk nedgang i villreinstammen på slutten av 1200-tallet. Vi kan nærmest bruke begrepet kollaps som følge av overbeskatningen.

På Norsk villreinsenter på Hjerkin får du bred informasjon om villreinen. I fangstminneparken og i utstillingene får du fortellingene om villreinfangsten i fjellet og får vite om alle

Fangstgrop.
Illustrasjon: Arkikon.

fangstinnretningene som ble brukt opp gjennom tidene. Flere av disse er rekonstruert i fangstminneparken.

Hva gjorde villreinen verdt bryet?

Skinnefell, gevir, bein, kjøtt, blod og sener – hele dyret besto av råvarer som alltid har hatt verdi for mennesker. I tillegg er villreinen et flokkdyr med innarbeidede trekkvaner. Dyret er forutsigbart, og den kunnskapsrike og erfarne jeger har gode sjanser til god fangst. Men hva gjorde villreinen så spesielt ettertraktet i jernalder og tidlig middelalder? Den industrielle fangsten ga avkastning langt ut over det du selv behøvde i et selvberget samfunn.

Det store markedet for fangstproduktene var i de mange kjøpstedene og byene som ble grunnlagt i Norden og Europa på denne tida. Handel og reisevirksomhet var utstrakt, kontaktnettet var stort og etterspørselen enorm. Dannelsen av byer og helårs handelssteder førte til framvekst av profesjonelle håndverkere og et stort marked for råvarer. I de tidlige byene fra yngre jernalder/tidlig middelalder finner vi arkeologiske spor etter et stort antall verksteder. Gevir ble benyttet til bl.a. spillebrikker, nåler og kammer. Kammakeren var en særlig travel yrkesgruppe i de tidlige europeiske byene – med tett befolkning og økende problemer med lus og utøy var kammen nødvendig. Men vakre kammer av gevir var også ettertraktede prydgjenstander. Intrikate hårfrisyrer krevde godt verktøy, og kammen spilte stor rolle i hårkunst. Vi viste oss fram, da som nå, frisyrer er mote og hår er pryde.

KULTURKONTAKT OG SAMARBEID I FJELLET

Bygging, vedlikehold og drift av de store fangstanleggene for villrein var en oppgave som krevde enorm innsats i form av tid, organisering, arbeidskraft, forsyninger og materiell. Dette ville ikke være mulig uten utstrakt samarbeid.

Gårdene i Oppdal og på Vang var mellomstasjon for en stor del av råvarene og produktene fra villreinfangsten på den videre ferden ut i det europeiske markedet. Råvarene fant vegen fra fjellet og ut til markedet, og transporten foregikk etter alt å dømme med hest til nærmeste utskipingshavn. Men oppdalingene var ikke de eneste som forvaltet ressursene i de store fjellområdene som omkranset bygda. På sørsiden av Dovrefjell holdt bondebefolkningen på Tofte og i Dovrebygda til, og de vidstrakte fjellene og skogene var tilholdssted for samene. Hvem var initiativtakerne til fangsten? Vi vet ikke hvordan fangsten ble organisert eller hvem som administrerte driften og fordelte utbyttet, men fangst i så stor skala ville være umulig uten utstrakt kontakt og samarbeid mellom folk. Som fangstfolk var samenes nærhet til og kunnskap om fjellet og reinen noe som utvilsomt gjorde dem til en ettertraktet samarbeidspartner.

Runebomme. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

Da den oppdemte Aursjøen på grensen mellom Innland og Møre og Romsdal fylke ble nedtappet, satte arkeologene i gang sine undersøkelser av tidligere oversvømte boplasser og kulturminner. Bildet er fra utgravningen i 2006 av fire rektangulære ildsteder – *aernieh* - av typisk samisk form og organisering. Ildstedene er datert til tidsrommet omkring 700-900 e.Kr.
Foto: Jostein Bergstøl, Kulturhistorisk museum.

Samiske spor i sørnorske fjell

Hvorvidt samer holdt til i sørnorske fjell i jernalder og middelalder, og hvor langt tilbake i tid denne tilstedeværelsen strekker seg, har vært omdiskutert. Samer som folkegruppe i Sør-Norge er nevnt sporadisk i skriftlige kilder fra tidlig middelalder og nyere tid. I mange europeiske kilder gjennom jernalderen nevnes samene – finnene – som folkegruppe.

Etnisitet kan være vanskelig å spore i det arkeologiske materialet. Der den norrøne befolkningen hadde mer eller mindre permanente bosetninger med gårdstun og monumenter over sine forfedre og sitt landområde i form av store gravhauger som territorialmarkeringer i landskapet, gjaldt dette i stor grad ikke for den samiske befolkningen.

Et nomadisk folkeslag som følger årstider og naturressurser på stadig flytting, setter ikke like tydelige spor etter seg. Og sporene kan være vanskelige å oppdage etter hvert som tiden går – selv for det trente øye. Den norrøne bosetningen er trolig overrepresentert i det arkeologiske materialet på grunn av de ulike bosetningsformene og livsstil. Men stadig dukker nye og viktige brikker opp i de sør-norske skoger og fjell som forteller om befolkningen i fjellet. Funn av karakteristiske teltboplasser og runde tufter med steinsatte ildsteder samt løsfunn og gravfunn med unike pilespissetyper og smykker av østlig opphav blir tolket som samiske. Arkeologiske funn, skriftlige kilder og forskning på sørsamisk språkutvikling tyder på at samer bodde i den sør-norske fjellheimen hvert fall fra vikingtid og fremover. I dag er dette en godt akseptert oppfatning blant forskere og arkeologer. Språklige fellestrekk og enkeltfunn av boplasser de siste årene tyder på samisk aktivitet også fra eldre jernalder, men her må ytterligere forskning til for å kunne trekke sikre konklusjoner. Den sørsamiske arkeologien er et relativt ungt forskningsfelt, og fremtidige undersøkelser vil utvilsomt gi spennende resultater rundt vår felles fortid.

Samarbeid og allianser

Konkurransen satte nok ikke sitt preg på den samisk-norrøne sameksistensen i yngre jernalder i Sør-Norge. Arkeologien og de skriftlige kildene peker derimot i retning av gjensidig kontakt, samarbeid og handel/bytte mellom norrøne og samiske folk. Sagaen om Harald Hårfagre forteller om hvordan Harald møtte Snøfrid – datter av finnekongen Svåse ved Dovrefjell. Snøfrid og Harald fikk flere barn som førte kongeætten videre. Om historien er tuftet på sannhet eller ikke, er likegyldig i denne sammenheng. Snorre Sturlason, som skrev kongesagaene på 1200-tallet, mente at historien hadde betydning for fortellingen om Harald Hårfagres arbeid med å samle landet til ett rike. Hensikten var å beskrive en gjensidig allianse inngått mellom kongen og fjellbefolkningen, og om hvor viktig denne alliansen var for å skaffe seg makt i hele Norge. Historien forteller at samer holdt til i området i vikingtid og middelalder. I tillegg kan Harald og Snøfrids barn ses som et symbol på en varig forening mellom de to folkene. Samene må ha vært en sentral og likeverdig del av befolkningen, som det var viktig å knytte bånd til og forme allianser med, skulle man lykkes som kongemakt i et samlet rike.

Kulturkontakten i yngre jernalder begrenset seg ikke til bytte/handel, giftemål og utveksling av varer og tjenester, men berørte også det mytologiske, troen og trolldomskunsten. Elementer ved norrøn mytologi kan

Den kanskje tydeligste manifestasjonen av samisk-norrøn sameksistens i arkeologisk sammenheng er runebommehammeren (vietjere) fra Rendalen i Østerdalen datert til 1160-1260. Den er vakkert dekorert med samisk geometrisk dekor på den ene siden, og norrøn Ringerikestil på den andre. I gjenstanden ser vi et møte mellom to folkegrupper. Runebommehammeren ble trolig brukt sammen med en runebomme (gievrie), sjamanens redskap for sjelereiser og spådommer.

Foto: Kirsten Helgeland, Kulturhistorisk museum, UiO.

sies å ha likhetstrekk med den samiske forestillingsverden. Odin, guden som kan skifte ham og reise mellom verdener, har egenskaper som kan sammenlignes med den samiske sjamanen – noaiden. Det finnes eksempler fra sagalitteraturen som beretter om nytten av være i partnerskap med samene, bl.a. berettelsen om Tore Hund som handlet med samene og fikk magiske reinskinnskoffer som berget ham under Slaget på Stiklestad. I et tillegg til Olav den Helliges saga står det:

«Om Foraaret gik Thorer for Møttul, og bad ham hjælpe sig med sit Raad og sin Lykke; "thi jeg sætter fuldkommen Lid," sagde han, "til eders Kyndighed i alle Dele." Møttul svarede: "Gjerne vil jeg

*hjælpe dig med min Lykke imod Kong Olaf, og saa siger min Hu mig, at du omsider vil overvinde ham! her ere nu tolv Pelse af Rensdyrskind, som jeg vil give dig til Foræring: jeg har saaledes signet og manet dem, at ingen af dem kan der bide Jern paa.” Disse Pelse bar Thorer og hans Mænd paa Stiklestad.»
(Tillegg til Olav Helliges Saga)*

I de eldste kristenrettene i Eidsivatingsloven og Borgartingsloven kommer det forbud mot å tro på og oppsøke finner for spådomskunster. At det ble nødvendig å skriftliggjøre et forbud mot denne praksisen etter kristendommensinnføring, tyder på at dette var vanlig tidligere.

Foto: Kristin Prestvold.

VANG I VERDEN

Vikingenes verden var på mange måter globalisert, og mennesker tok aktivt del i samspill og kontakt over store områder. I løpet av 700-tallet kastet vikingene loss, heiste seil og satte kursen ut i havet i sitt nyskapende tekniske vidunder; langskipet. På kort tid erobret de øygruppene i den vanskelige og stormfylte Nordsjøen, tok land og rikdommer, dannet allianser og etablerte et mektig og omfattende handelsnettverk som strakk seg over hele det nord-atlantiske området til Middelhavet og Afrikas nordlige kyster, tvers over det europeiske fastlandet til Midtøsten og østover inn i Russland til det Kaspiske hav. Vangfeltet og Oppdalsbygda var del av og tok del i vikingenes verden.

Vang i Trøndelag

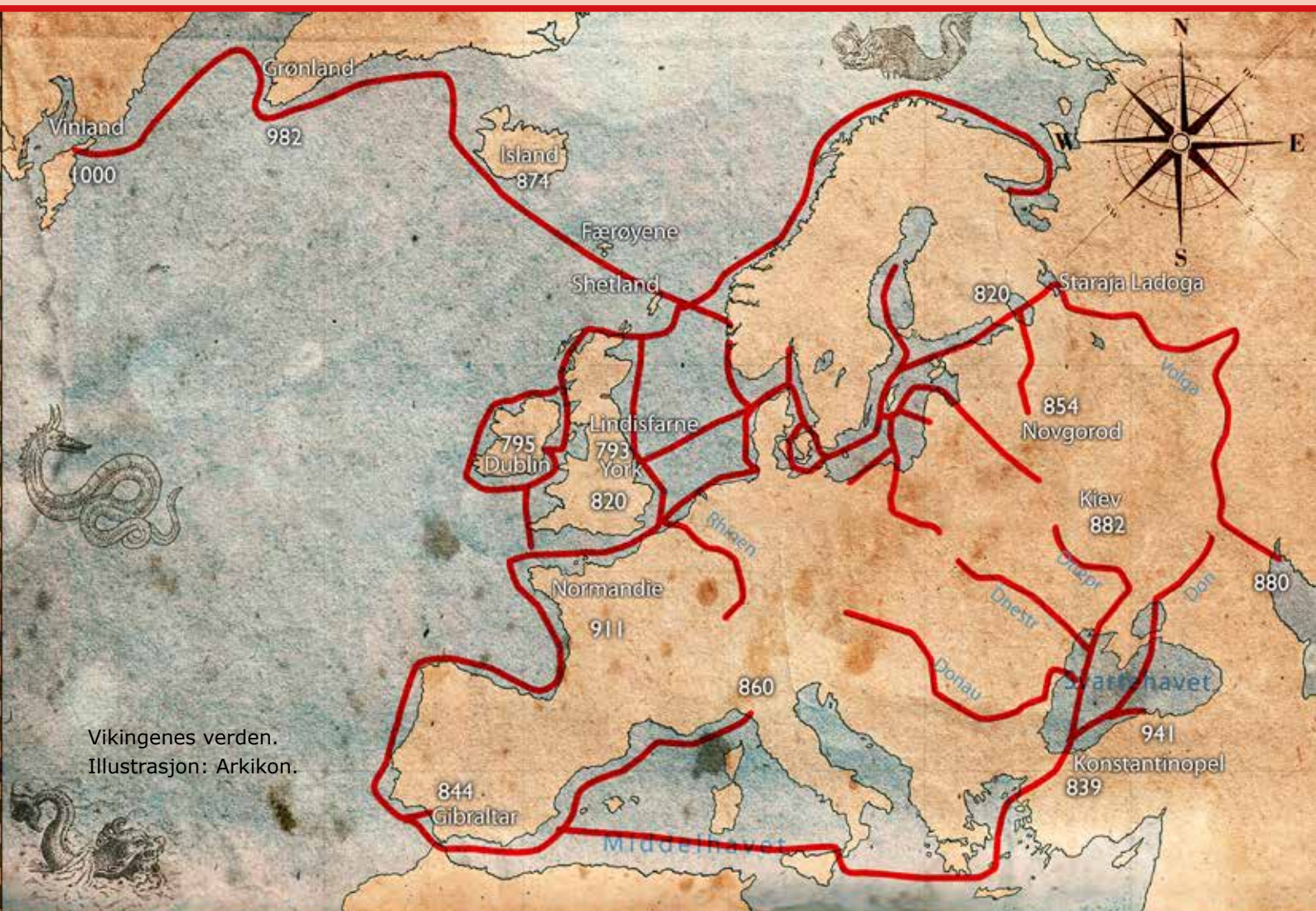
Store deler av Trøndelag var bosatt i yngre jernalder. Tyngdepunktet lå i de fruktbare jordbruksbygdene i den indre delen av Trondheimsfjorden, og langs seilingsrutene forbi kysten og ved fjordmunningen. Her ligger de rikeste gårdene på det beste jordsmonnet, og her finner vi de største gravhaugene.

De største er over 40 m i diameter, og Herlaugshaugen på Leka er i særstilling med sine omlag 60 m i diameter. Slike gravhauger symboliserer ressurssterke samfunn og slekter med stor politisk makt. Makten ble i stor grad mulig gjort av den fordelaktige geografien; rikt jordbruksland og kontroll over sjøvegs ferdsel. Oppdalsbygda hadde ingen av disse naturgitte forutsetningene - Oppdals fordeler lå i utmarksressursene, de rike fjellområdene med de uuttømmelige villreinessursene. Det var stor etterspørsel etter råvarene og produktene Oppdal kunne tilby i markedene sørover i Europa. Det øvre dalstrøket nær fjellet med kort avstand til havn og transportrutene ut i verden, vegkrysset i landforbindelsen mellom

nord-sør og vest, mellom fjellet og havet. Dette er bygdas rikdom tuftet på. Fjellområdene synes kanskje ved første øyekast å være en geografisk utpost i trøndersk jernalder, men gravfeltet på Vang viser oss at impulsene fra Europa og verden i høyeste grad nådde hit.

Vikingtiden – tid for å reise

Historiske perioder avløser hverandre gjennom en serie mer eller mindre overlappende og relaterte hendelser, og det er derfor umulig å trekke skarpe skiller mellom de ulike tidsperiodene. Tradisjonelt begynner vikingtiden med plyndringen av Lindisfarne kloster utenfor nordøstlige England i året 793. Arkeologiske funn og skriftlige kilder peker imidlertid mot norrøne ekspedisjoner motivert av handel og plyndring også i tiårene før 793. Her hjemme setter vi ofte sluttpunktet for vikingtiden ved Slaget på Stiklestad i 1030, hvor Olav Haraldsson endte sine dager for senere å bli helgenerklært med tilnavnet «den hellige». Etter slaget fikk kristendommen et stødigere

Vikinglaget Veðrar under innspilling av Kulminfortelling til Vang. Foto: Kristin Prestvold.

fofeste i Norge, etter en langvarig kristnings- og misjoneringsprosess fra konger og stormenn gjennom hele 900-tallet. Internasjonalt blir vikingtidens slutt satt ved slaget ved Stamford Bridge i 1066. Harald Hardråde deltok på den tapende siden mot kong Harold Godwinson i et forsøk på å invadere England og overta den angelsaksiske tronen.

Vikingtiden var en periode preget av maktpolitisk spill, kriger og erobringer. Det var handel og kulturkontakt mellom folk og kulturer over utstrakte områder og på tross av store avstander. Kysten i vårt langstrakte land resulterte i en høyt spesialisert skipsteknologi – overlegen i europeisk målestokk. Vikingtidens fleksible og robuste seglskip med grunn kjøll gjorde det mulig å ta seg fram over det åpne havet og opp grunne strender og elver med letthet. Hurtig og sjøgående, bygd for roing og for seiling. Skipet sammen med sol-kompasset til å navigere etter, sjødyktighet blandet med en livskraftig kultur hvor krigersk vågemot og det å dø ved sverd og i kamp var det ypperste av heder og ære, muliggjorde en av periodens mest definerende handlinger: reisen. Vikingene satte kurs fra land og seilte rett ut i havet. Og erobret den nordlige og vestlige verden.

Motivene bak utfarten

Motivasjonen for å begi seg ut på reise var mange; handelsreiser, plyndringstokt, oppdrag som leiesoldater, kolonisering og ytre landnåm, kontakt, forbindelser og allianser i en tid med stadig skiftende politiske miljø. Å være bereist var et av vikingtidens idealer, det ga prestisje og ære. Krigerideologien forherliget den sterke, modige og ærefulle krigeren. Å dra ut, i både fredelige og krigerske ærend, ga status i det norrøne samfunnet. Kontaktflatene og alliansebyggingen oppnådd gjennom reisene var nødvendig for å opparbeide politisk og sosial makt. Gjenstander og varer byttet hender, både fredelig mellom handelspartnere og ved brutale plyndringer, krigsbytte eller tributt.

Plyndringstoktene – vikingtidens varemerke

De britiske øyer ble i hovedsak kristnet i løpet av 400-tallet. Ved vikingtidens begynnelse hadde særlig Irland utviklet rike miljø rundt kirker og klostre. Kirkekunsten representerte det ypperste innen datidens håndverk og kirkerom, relikvieskrin, hellige skrifter og prosesjonskors ble rikt utsmykket av forgylte finsmedarbeider med innlagt dekor og edelsteiner. Klostrene lå ofte avsidesliggende til, og var samtidig forsvarsløse anlegg med

store rikdommer. For opportunistiske vikinger på søken etter «raske penger» ble fristelsen stor, og kirkene og klostrene var yndede plyndringsobjekter. I tillegg til edle metaller, var også mennesker mål for vikingenes plyndringer. De kunne kreve løsepenger for høytstående geistlige, og slaver var verdifulle varer på det internasjonale markedet.

Vikingenes første tokt og angrep langs irskekysten var sporadiske, men et stykke inn på 800-tallet ble angrepene hyppigere og vikingene tok seg innover i landet langs de store elvene og plyndret klostre og klosterbyer langs elvebreddene. Skipene med sin grunne kjøll gjorde at de kunne gjøre raske tilbaketrekninger. I begynnelsen var plyndringstoktene en sommeraktivitet – ingen la ut på åpent hav i den verste vinterstormen. Toktene foregikk med utreise på våren og hjemreise på høsten. Fra om lag 840 begynte plyndrerne fra over havet å overvintre. Overvintringsleirene ved munningen av elva Liffey utviklet seg med årene til byen Dublin. Og Dublin ble etter hvert en av de mest sentrale vikingstyrte byene, og et møtested og nettverk for handel.

Norske vikinger dominerte nord og vest på de britiske øyer, mens danske vikinger vant stor innflytelse i østlige England. Til sammen grunnla og erobret de byer over hele øygruppen. Mest kjent, i tillegg til Dublin, er trolig York i England. Fra begynnelsen av 800-tallet etablerte vikinger faste bosettinger på Shetland og Orknøyene, fordrev pikterne, folkeslaget som holdt til der, og etablerte et jarledømme på Orknøyene som varte helt til 1468.

Toktene ble også rettet mot kontinentet, mot kysten av Nederland og Frankrike og oppover elvene, og mot middelhavsområdene med Spania, Nord-Afrika, Bysants og Italia. På slutten av 800-tallet begynte vikingene å møte så pass stor motstand på kontinentet at herjingene avtok. Men de dannet allianser og inngikk i forbund med makthaverne, slo seg ned og dannet bosetninger, blant annet i Normandie. De tok del i interne konflikter og ble del av det interne maktapparatet høyt oppe i systemet.

Vikingtoktene, plyndringene og erobringene av landområder og enkeltbyer skapte stor uro i befolkningen overalt hvor vikingene slo til, og medførte store tap og skapte hodebry for

kongene. Ofte utbetalte konger store summer til vikinger mot at de holdt fred og forlot landet. Det er funnet nedgravde sølvskatter som skriver seg fra vikingtid, enkelte består av kilovis med sølv. Vi ser sølvskattene i sammenheng med de enorme verdiene som vikingbandene fra tid til annen truet til seg.

Vikingene angrep ikke bare folk og landområder i utlandet, stridigheter foregikk også mellom ulike grupperinger av vikinger. Lojalitet mellom en høvding og hans allierte og krigere vekslet raskt, og maktforholdene var skiftende. Historien om vikingene som slo seg ned og koloniserte Shetland og Orknøyene på begynnelsen av 800-tallet og begynte å raide vestlandskysten i Norge, ender med at Harald Hårfagre seiler over Nordsjøen og slår hardt ned på de stridige vikingebandene og bosetterne fra øyene i vest. Han oppretter det norske jarledømmet for Orknøyene og Shetland, og legger øyene under den norske kronen.

KULTURKONTAKT, HANDEL OG NETTVERK

Hordene av ville vikinger fra nord og over havet som herjet, plyndret og drepte ble nedtegnet i samtidens skrifter fra kirkemiljøene. Vikingene var fremmede, de tilhørte en hedensk religion, de kom overraskende på og de utgjorde en trussel mot det eksisterende. Handlingene ble derfor sett på som ekstra grufulle, selv om de ikke skilte seg mye fra handlingene utført mellom stridende parter i konflikter i de landene de herjet og plyndret. Skrekkblandet fascinasjon og stor oppmerksomhet er viet vikingene også i moderne tid. Men vikingenes handelsreiser med den fredelige kontakten og byttehandelen mellom folk var en minst like viktig del av vikingtiden.

En av de mest kjente skriftlige kildene som berører dette temaet er nordmannen

Ottars beretning fra ca. 890, nedskrevet ved hoffet til den angelsaksiske kong Alfred av Wessex. Ottar er en handelsreisende som etter egen beskrivelse «bor lengst nord av alle nordmenn». Han forteller kongen om gården sin i Hålogaland, om sine rikdommer, forbindelser og handelsvarer, om sine reiser nordøstover og de ulike folkeslagene som holder til der. Han forteller også om sin reise sørover og over havet til de britiske øyer, og om handelsstedene han besøkte på veien. Vi vet ikke mer om Ottar enn det han selv forteller de skriftkyndige og vi vet ikke hva han gjorde ved kongens hoff, men nedtegnelsen gir et unikt innblikk og kunnskap om hjemlige forhold og handelsvarer samt reiseruter, byer og kontaktnett i Europa i vikingtiden.

Handelsreisene og oppkomsten av byene

Flere handelsplasser og markeder vokste fram i begynnelsen av vikingtiden, og ble etter hvert til handelsbyer med helårsbosetning. I Skandinavia var de mest sentrale handelsstedene Skiringssal (Kaupang i Vestfold), Birka (ved Mälaren), Hedeby og Ribe (Jylland). York og Dublin var viktige byer på de britiske øyer. Handel, håndverk og varebytte var sentrale aktiviteter i byene. Dublin spilte en spesielt stor rolle i den utstrakte slavehandelen i vikingtid, og et stort antall britiske og engelske slaver ble herfra solgt til Skandinavia og til den muslimske verden. Vikingene byttet varene sine over store deler av Vest-Europa, Middelhavet og Nord-Afrika. De reiste også østover i handel; fra Østersjøen og

til de baltiske landene, opp langs de russiske elvene hvor de slo seg ned eller etablerte handelssteder. De mest kjente er Staraja Ladoga og Novgorod ved den russiske elven Volkhov. Men norrøne kjøpmenn fant vegen helt til Svartehavet og det Kaspiske hav, og videre mot Bagdad.

At handelen var utbredt, ser vi i det arkeologiske materialet. Det er økning i antall eksotiske element og importvarer blant gravgavene. Glassperler fra Orienten, drikkebeget i glass fra det karolingiske riket, importerte smykker og høykvalitetsvåpen, keramikk fra Rhinområdet, rav fra Baltikum, bronsekar fra de britiske øyer mm. Gjenstandene vitner om utstrakte kontaktnett. Av og til finner vi også skålvekter, vektlodd og vektutstyr i graver fra vikingtiden. Slike gjenstander settes gjerne i forbindelse med handel. Handel med mynter var vanlig i Europa og Østen, mens her hjemme var det selve sølvvekten som var gyldig valuta dersom mynt ble brukt som betalingsmiddel. Arabiske sølvmynter er funnet i stort antall i Skandinavia. Sølvbarrer og mindre sølvstykker, oppklippede smykker og annet av sølv ble også brukt som valuta.

Hva kunne nordboerne bringe til torgs?

Norge hadde rike natur- og utmarksressurser som lot seg utnytte. Det var et marked der ute, langt borte fra den norske kysten, som gjerne ville ha råvarene Norge kunne falby. Hva var disse populære varene folk fra nord kunne friste med på det internasjonale markedet?

Oppdalingene hadde de verdifulle produktene fra villreinfangsten i fjellet som byttevare. Råvarene fra elgen var også etterspurt. Horn/gevir, hvalrosstener og hvalbein var særlig ettertraktede råvarer til håndverk. Fangstprodukter som huder og pelsverk fra røyskatt, oter, rein, bjørn, og ulv var vel så verdifulle. Skipstau av god kvalitet ble laget av sel- og hvalrosshud. Langs kysten ble det sanket dun og fjær fra fugl til bruk i tepper og dyner. Fra norske skoger ble det også tatt ut store mengder brynestein til eksport.

Hvordan fant europeiske luksusvarer vegen til en liten fjellbygd i Norge?

Hvilke historier skjuler importgjenstandene som ligger i gravene på Vangfeltet? Ble de tatt med hjem av vikinger som var på plyndringstokt i fremmede land og røvet med seg det de kunne bære av verdisaker? Eller fikk de tak i gjenstandene på fredelig vis, ved handel eller bytte på reise rundt om i Europa?

For de praktfulle Ulfberht-sverdene sin del er det verdt å merke seg at det Karolingiske lovverket forbyr salg av våpen til utlendinger. Ulfberht-sverdene har derfor trolig nådd de hedenske områdene som følge av plyndring av land, folk, enkeltpersoner eller militære våpenlager, de kan være mottatt som «løsepenger» mot frigivning av land eller folk, eller de kan være resultat av smugling og heleri – forklaringene kan være mange. Lovtekstene forteller i det minste at sverdene ikke skiftet eiere som følge av lovlig kjøp og salg.

Fra Trondheim vikingmarked.

Vi kan også lure på hvordan de irske beslagstykkene fra gravene havnet i Oppdal. Det dreier seg i stor grad om kirkelige prydgjenstander på hellige bøker eller kirke- og klosterinventar. De rådende teoriene er at slike gjenstander ble ervervet enten gjennom plyndringstokt i utlandet eller også gjennom byttehandel med folk og varer på de internasjonale markedene sørover i Europa. Det kan imidlertid ikke utelukkes at en og annen irsk kristen misjonær tok turen til det hedenske Norge, for så å bli frarøvet gjenstandene på norsk jord. Beslagene er uansett tatt fra sin opprinnelige kontekst og gjenbrukt som smykker og draktpryd, noe som tyder på at de nye eierne ikke brydde seg om hva gjenstandene opprinnelig ble brukt til.

Det kan ha vært dramatisk rundt eierskiftet for disse gjenstandene, men dette trenger ikke bety at den som ligger gravlagt med gjenstanden er gjerningspersonen. Gjenstandene kan ha blitt kjøpt på et marked eller byttet til seg via andre. Den kan også ha kommet til Oppdalsbygda og Vang som resultat av giftemålsallianser. I fjellbygda mot nord ventet et nytt liv. Importgjenstandene skjuler mange spennende historier.

Kulturkontakt i vikingtid. Gjenstanden forteller

Historien vi gjengir her er et tenkt hendelsesforløp om en av praktgjenstandene som er funnet i en grav på Vangfeltet. Historien er filmatisert, og du finner den på www.kulmin.no eller du kan laste den ned via en QR-kode når du går stien gjennom gravfeltet på Vang.

Historien er som følger:

Året 1989. En voldsom vinterstorm har gjort ende på flere furutrær på Vang-feltet, og et av rotveltene har dratt med seg et praktfullt sverd opp av jorda. Den skadde haugen må graves ut for å sikre innholdet og dokumentere graven. Arkeologen løfter forsiktig opp det medtatte og irrede metallstykket hun har rensert fram. Intrikate mønstre trer tydelig fram i overflaten. Hun ser med en gang at dette er et svært uvanlig stykke - dekoren og formen er fremmed for disse trakter. «Hvordan har dette vakre smykket funnet vegen til Oppdal?» undrer hun.

Skapt i år 818 i ei smie i Irland. Smeden åpner støpeforma, og et rikt ornamentert stykke bronse åpenbarer seg. Nå gjenstår finpussen og montering av edelsteinen i midten. Så er beslaget klart til å pryde omslaget på den hellige boken på alteret i klosterkirken.

Året 847. Det irske klosteret plyndres og står i brann. Vikingen kiler kniven innunder bronsebeslaget og brenner hele stykket løs fra bokomslaget. Egil holder det i hånden et øyeblikk og beundrer den røde steinen i midten og de gylne dyrefigurene som omkranser den.

«Sigrid skal ha denne!»

Året 848. Egil tar ikke lenger til seg mat, feberer herjer i kroppen hans. Han forstår at han ikke kommer seg hjem til våren. «Gi denne til Sigrid når dere kommer hjem,» sier han,

Fra kulminifilmen *Gjenstanden forteller*.

“hun må få den – det lover du meg!» Hallgrim lover. I det han forlater sin døende venn kikker han ned på gjenstanden og den vakre, røde steinen. Han tar fram kniven fra beltet, og vipper steinen ut med knivspissen. Kanskje får han endelig betalt boten etter holmgangen med Torstein.

Året 849 i fjellbygda Oppdal. En ung kvinne med et lite jentebarn i armene kommer ut døren. Hallgrim ser med en gang ansiktet til sin døde venn i barnet. Han har gruet seg til overrekkelsen av dødsbudskapet og beslaget – og nå angrer han bittert sin egen grådighet i Dublin der han brøt løs edelsteinen. Sigrids stein.

Året 883. En kjærlig kvinnehånd ligger over sin mors hånd på dødsleiet. Moren har fortalt Ingrid historien om det eiendommelige bronsebeslaget. Ingrid føler et savn og en forbindelse til faren hun aldri møtte. Hun bestemmer seg for å ta beslaget med seg til smeden. Han kan feste en draktnål til baksiden. Ingrid vil bære det som smykke på kappen og hedre sin far.

Året 911. Gravhaugen står ferdig bygget over likbålet til fru Ingrid. Hun falt for den samme feberen som tok hennes far på andre siden av havet for mange år siden. Hun hauglegges i sin staseligste drakt, med de kostbare smykkene og perlene på brystet. Ilden og de ofrede hestene har hjulpet henne på reisen over til dødsriket. Restene fra likbålet skal ligge her under haugen til evig tid.

AVSLUTNING

De fleste av gravene på Vangfeltet er fra en periode av vår forhistorie med et rikt og mangfoldig kildemateriale og hvor vi, for å danne oss et bilde av vikingenes verden, henter puslespillbrikker fra hele Europa. Gjennom guideheftet for Vang håper vi du får et lite blikk inn i fortiden, et kikkhull inn mot det som engang kan ha vært, en kilde til undring og nysgjerrighet. Gravfeltet fra vår felles fortid ligger åpent for tolkning. For den som vil vite mer om vikingtiden eller om særskilte tema som handel, jakt og fangst, norrøn mytologi, sørsamisk forhistorie, gravskikk etc., kan du ta en titt på litteraturtipsene.

LITTERATURTIPS

Bergstøl, J., Reitan, G. 2008: *Samer på Dovrefjell i vikingtiden. Et bidrag til debatten omkring samenes sørgrense i forhistorisk tid*. Historisk tidsskrift, Bind 87, s. 9–27, Universitetsforlaget 2008

Beverfjord, A. (red.) 1993: *Grav og gravsted*. SPOR nr 1 1993.

Farbregd, O., Bourke, C., Hufthammer, A.K., Kirpitsjnikov, A. 1993: *Vikingtidsfunn på Vang*. Oppdal Historielag. Særtrykk av Bøgda vår 1993.

Farbregd, O., 1972: *Pilefunn frå Oppdalsfjella*. Miscellanea 5, DKNVS, Trondheim.

Flatøybok 2014: *Flatøybok, Bind I*. Saga bok, Stavanger.

Fløttum, A.L. 2004: *Små graver – store spørsmål. Et gløtt inn i jernalderens gravskikk på Vang i Oppdal*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Gjerde, H. S. 2016: *Sørsamisk eller førsamisk? Arkeologi og sørsamisk forhistorie i Sør-Norge – en kildekritisk analyse*. Det humanistiske fakultet, UiO.

Haugland, K. 2002: *Oppdals historie. Hovudlinjer og tidsbilde*. Oppdal Historielag. https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013091224005?page=0

Heen-Pettersen, A. M. P. 2019: *Irske vikingtidsfunn fra Oppdal*. Bøgda vår, 2019.

Jordhøy, P., Strand, O., Sørensen, R., Andersen, R. & Panzacchi, M. 2012: *Villreinen i Snøhetta og Knutshømrådet. Status og leveområder*. NINA Rapport 800. Norsk Institutt for Naturforskning.

Mikkelsen, E. 2019: *Looting or Missioning. Insular and Continental sacred objects in Viking Age contexts in Norway*. Oxbow books.

Nicolaysen, N. 1862-66: *Norske fornlevninger: en oplysende fortegnelse over Norges fortidslevninger, ældre en reformationen og henførte til hver sit sted*. Kristiania: Foreningen til Norske fortidsminnesmerkes bevaring, 1862-1866.

Norsk villreinsenter Nord 2020: *Guidehefte for Dovrefjell - Bakgrunnsstoff for naturveiledere og guider*

Schøning, G.: *Reise som gjennom en deel af Norge i de aar 1773, 1774 og 1775 paa Hans Majestets Kongens Bekostning er gjort og beskrevet af Gerhard Schøning* https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013070406022

Solberg, B. 2003: *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Steinsland, G. 2005: *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Pax Forlag AS, Oslo.

Storli, I. 2018: *Ottars verden. En reiseberetning fra 800-tallet*. Orkana Akademisk, Orkana Forlag, Stamsund.

Sturlasson, S.: *Heimskringla*.

Østmoe, E. & Hedeager, L. (red) 2005: *Norsk Arkeologisk Leksikon*. Pax Forlag AS, Oslo.

Internettkilder

www.kulmin.no
<https://www.facebook.com/gravfeltetVang/>

Gjerde, H. S. <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/artikler/0817-en-mangetydig-vietjere-fra-rendalen.html>

Pedersen, U. & Sigurdsson, J. V.: <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/kommunikasjon-og-kunnskap/0808-vikingferdene.html>

Stalsberg, A. 2008: The Vlfberht sword blades reevaluated. (Stavanger 2008) Kilde: <http://www.jenny-rita.org/Annestamanus.pdf>, lest 10.05.2019

Stylegar, F. A. 2004-: Arkeologi i Nord. Blogg om arkeologi. <http://arkeologi.blogspot.com>

UiOs artikkelsamling Norgeshistorie: <https://www.norgeshistorie.no/>

[www.heimskringla.no Kongesagaer, Oldnordiske saga, bind 5, Tillæg til Olaf den Helliges Saga](http://www.heimskringla.no/Kongesagaer/Oldnordiske_saga_bind_5_Tillæg_til_Olaf_den_Helliges_Saga). Oversettelse; Det kongelige nordiske Oldskriftselskab, København, 1831. [http://heimskringla.no/wiki/Till%C3%A6g_til_Den_store_saga_om_Olaf_den_Hellige_\(C.C.Rafn\)](http://heimskringla.no/wiki/Till%C3%A6g_til_Den_store_saga_om_Olaf_den_Hellige_(C.C.Rafn))

GRAVFELTET PÅ VANG

